

M. VAS ISTVÁN*

**A gazdasági ismeretek oktatásának helyzete
Magyarországon a XVIII. századtól napjainkig
Historical Background of Teaching Business Education
in Hungary from the 18th to 21st century**

Studying the historical judgement of business education, we can state that there has always been a demand for the knowledge in connection with economy in the Hungarian public education, though with slight variations.

Moreover, the necessity of applying practice-oriented methods – which is the topic of my thesis – appeared even in the 18th-century sources.

How and why has the importance of teaching business education been changed during the past 300 years? How could the aims and programmes of several monarchs, ministers and parliamentary committees have been realised in practise? What new challenges must today's business education face nowadays? Did we or do we need such a subject at all?

During my research I wanted to find answers to the above questions. I used parliamentary reports, syllabuses, legal acts, period-studies and secondary literature.

As a result of my research, I can state that teaching business education appears in several ways in the Hungarian public education, since it has played a role in the primary, secondary and higher education both in general and professional levels, in further education, trainings and retrainings. I also heard about teaching some basic economic knowledge in nursery schools, evidently, only in a funny way.

The necessity of teaching business education was acknowledged in all ages, though it was paid varying attention. Yet its aim has not changed during the last 300 years; i.e. “to teach people to be able to live successfully – according to their circumstances.”

But the business education often had a secondary function, too, legitimate the ever-existing political system. This aspect can be examined constantly in the periods I have studied so far.

Another important criterion is the expectation of giving a kind of practice-orientation. Obviously, criteria of practice-orientatedness may change from time to time, as economy, society, education system and economics change themselves.

Teaching-education can be especially effective independently of any if it is able to renew, follow the changes in demand and takes local conditions into consideration.

* *M. Vas István* PhD hallgató, főiskolai tanársegéd, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet

„A közgazdaságtan pedig az a tudományszak, mely arra tanít, hogy a társadalom miként gondoskodik léte anyagi feltételeiről. De a társadalmat mi tesszük ki, mi emberek, így a közgazdaságtan tulajdonképpen minket tanít meg élni. Érdemes tehát minden valamirevaló embernek megismerni e tudományszak tanításait.” (Navratil 1937. 149–150. o.)

1. Bevezető

A gazdasági ismeretek oktatásának történeti megítélését vizsgálva megállapítható, hogy bár változó mértékben, de folyamatosan jelen van a magyar oktatásügyben a gazdasággal kapcsolatos tudás iránti igény. Sőt, ami első hallásra számomra igen meglepő volt, disszertációm témája, a gyakorlatorientált módszerek alkalmazásának szükségessége, már a 18. századi forrásokban megjelenik. Hogyan változott és miért a gazdasági ismeretek oktatásának fontossága az elmúlt háromszáz évben? Hogyan sikerült a gyakorlatban megvalósítani a különböző uralkodók, miniszterek, országgyűlési bizottságok által megfogalmazott célokat, az ezekhez kapcsolódó programokat? Milyen új kihívásokkal kell szembesülnie a hazai gazdasági oktatásnak napjainkban? Szüksége volt, illetve szüksége van-e egyáltalán az embernek gazdasági ismeretekre? Kutatásaim során ezekre a kérdésekre kerestem a választ.

A gazdasági ismereteket oktatása több síkon is megjelenik a magyar közoktatásügyben, hiszen szerepet kapott és kap a mai napig az alap-, a közép- és a felsőfokú, az általános és a szakmai oktatásban, a tovább- és átképzésekben, sőt már egyes óvodákban is elkezdik a gyerekeket, persze csak játékos formában néhány alapvető gazdasággal kapcsolatos ismeretre megtanítani.

2. Gazdasági oktatás a 18. század közepétől 1848-ig

Már a 18. századi Ratio Educationisban, illetve később az ún. második Ratio Educationisban megfogalmazódik, hogy mind az alapfokú, mind pedig a középfokú oktatásban szükséges gazdasággal kapcsolatos ismereteket közvetíteni a tanulók felé. Ugyanakkor ezt nem önálló tantárgyként, hanem más tárgyak keretei között kell oktatni. Ezek a tárgyak a számtan, a fogalmazás, a földrajz és a természetrajz.

„A felsőfokú oktatás pedig a királyi akadémia jogi tanfolyamának számviteli ismereteivel igyekezett a tanításnak gyakorlatias szint biztosítani” (Vincze 1935. 9–10. o.).

Lényeges elem a gyakorlatiasság hangsúlyozása, tehát elsősorban nem elméleti közgazdasági ismeretek oktatása a cél, erre például a falusi iskolákban nincs is szükség, sokkal inkább a régióspecifikus, gazdasággal kapcsolatos, gyakorlati jellegű tudás átadása a fontos. Mató Pál 1778-ban megjelent „Institutiones arithmeticae” című tankönyvének a könyvvitelre útmutatást nyújtó fejezete az első, e témakörbe vágó, hazánkban nyomtatott tanulmány. Az 1806-os második Ratio Educationis a városi iskolák tantervébe beveszi az ipari és kereskedői pályához szükséges ismereteket is (Somogyi 1942. 65. o.).

A kereslet növekedése, a minőségi termelés felé elmozdulás Magyarországon is felvetette az európai „új mezőgazdaság” eredményei megismerésének igényét. A 18.

század végén jelennek meg hazánkban az első mezőgazdasági szakiskolák, az első agrárismereteket oktató népiskolát Tessedik Sámuel alapítja meg Szarvason 1780 körül. Komolyabb mezőgazdasági ismereteket nyújtott a gróf Festetich György által Keszthelyen létrehozott mezőgazdasági főiskola, a Georgikon, ahol a kor szinte egész gazdasági tudósi rétege megfordult oktatóként. Meg kell említeni továbbá a magyaróvári Gazdasági Akadémiát, melyet 1814-ben Habsburg Albert herceg alapított (Kaposi 2002. 98–100. o.). Ezeknek az iskoláknak közös ismérvei az új gazdasági elveknek megfelelő és gyakorlatorientált oktatás.

A reformkorban szintén fontosnak tartják a gazdasági képzést, bár az ipari és kereskedelmi szakoktatás hazánkban is Európa több országához hasonlóan csak lassan és szórványosan fejlődik. A kor gazdasági írói hangsúlyozzák a lelkészek és tanítók gazdasági kiképzésének és szakoktatásának fontosságát, hogy ezáltal az alapfokú oktatásban megjelenjen, ahol pedig már jelen van, erősödjön a gazdasági ismeretek oktatása. Az ipariskolák tanulmányi tervezetében (*De scholis industrialibus*) a gazdasági szakoktatás mindhárom ága (mezőgazdaság, ipar, kereskedelem) külön szakosztályt kap. Minden szakosztály 2 éves, a tanítás nyelve magyar, de az ipari élet sajátos szaknyelvének kifejezéseit gyakorlati okokból németül kell tanítani.

„Az intézmény gyakorlati jellegéből következik, hogy a tanítás módszere nem lehet tisztán elvont, elméleti, hanem amennyire lehet, és a körülmények megengedik, gyakorlati szellemű” (Víg 1932. 144–145. o.).

A gazdasági szakosztály tantárgyainál¹ a mezőgazdasági ipar körébe tartozó ismeretek tanítása nagyobb teret kap, aminek valószínűleg az az oka, hogy ekkor már működik Keszthelyen a Georgikon mint gazdasági tanintézet, és az ipariskolai tervezet nem akart konkurens szakosztályt felállítani.

Széchenyi, a „Legnagyobb magyar” *Hitel* című művében hangsúlyozza a „nevelés, tanulás, idomlás” (Széchenyi 1984. 49. o.) szükségességét, illetve kiemeli a gazdasági ismeretek oktatásának fontosságát:

„A jó hazafinak egyszersmind jó gazdának is kell lenni, mert csak a takarékos és rendezett viszonyok között élő honpolgár lehet rendszerint hasznos és nem csupán lármázó hazafi” (Széchnyi 1984. 237. o.).

A nemzeti műveltség tartalmi elemeinek kiszélesítése Péterfy Albert nagyenyedi professzor iskolai reformterveiben is megjelenik. Tervezetének egyik legfontosabb eleme az összműtani iskola, melynek tantervében helyet kapnak olyan gazdasági tárgyak is, mint például a pénz- és mértéktan, a számvitel, illetve a gazdaságtan. Bár a tervezetben még mindig aránytalanul nagy szerepe van a teológiai oktatásnak,² mégis egyértelműen érezhető a korszerűbb, haladó szellemű nemzeti műveltség irányába történő elmozdulás (Bajkó 1972. 222–224. o.).

Az önálló magyar közgazdaságtan megalapítását az 1841-es évtől kezdik fő célként tekinteni (Víg 1932. 152. o.). Almási Balogh Pál például az 1836 óta fennálló angol társaság (*Society for the Diffusion of useful Knowledge*) mintájára akar hasznos ismeretterjesztő társaságot létrehozni. Ez a szervezet később Magyar Ipartestületté alakul át. A Kossuth Lajos által szerkesztett „általános rövid előrajz” szerint az

¹ A részletes tanegységlistához. Lásd Víg, 145–146.

² A részletes tanegységlistához. Lásd Bajkó, 223.

ipartestület célja hasznos ismereteket terjeszteni a nép minden osztályaiban, akik egyébként más módon nem tudják ismeretvágyukat kielégíteni. A gyakorlatiasság, az egyszerű, mindenki számára érthető fogalmazás szükségessége itt is központi szerepet kap.

A reformmozgalmak hatására 1843-ban Pozsonyban Blaskovits János egy reál- vagy ipartanoda tervezetét készíti el német nyelven. A tervezet kiemeli, hogy Pozsonyban ugyan már sokféle oktatási intézmény van, de még nincs olyan iskola, ahol a városi ifjúság kereskedelmi és ipari képzést kaphatna. („*Noch immer entbehrt nämlich unsere Stadt einer Anstalt, in welcher unsere Jugend für bürgerliche Berufszwecke, für Handel und Gewerbe, denen sich ein nicht geringer Theil derselben widmet, zweckmässig herangebildet würde*”) (Somogyi 1942. 174. o.). Az ipartanoda végül is királyi, egyházi és egyéb adományokból jön létre.

3. A gazdasági ismeretek oktatása a 19. század közepétől a második világháború végéig

A 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatt, illetve az 1850-es évek elején némileg háttérbe szorul a gazdasági oktatás ügye, majd az 1850-es évek közepétől egyre nagyobb figyelmet kap. Ekkorra kezdődik meg a közgazdasági szakképzés Magyarországon, ugyanis az 1856–57-es tanévben indítja el a pesti Kereskedelmi Akadémia hároméves tanfolyamát, ami az első hazai kereskedelmi iskolának tekinthető. Ez a képzés 1872-től új néven, közép-kereskedelmi iskolaként működik tovább, megkülönböztetésül az alapfokú kereskedelmi tanfolyamoktól és a főiskolai szintű kereskedelmi képzéstől. 1895-ben az iskola egy újabb névváltoztatáson megy át és Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszter rendelete értelmében három évfolyamos felső-kereskedelmi iskolává alakul, amelyben a tanulmányok már érettségi vizsgával zárulnak. Az iskolába a polgári iskola vagy a gimnázium négy osztályának elvégzése után, felvételi eljárást követően lehetett bekerülni. Érdekesség, hogy az iskolába 1909-ig csak fiúk jelentkezhettek, és csak ezután nyílt meg a lehetőség leány felső-kereskedelmi iskolák létrehozására.³ A századfordulóra ez az iskola minden szempontból középiskolai rangú intézménnyé vált, tanárai rendes középiskolai tanári fizetést kaptak (Kádek 2003. 1. o.). A dualizmus korára a gazdasági jellegű oktatás már a közép- és felsőfokú szakképzésben megvalósul és a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem fejlődésével párhuzamosan mind nagyobb súlyra tesz szert.

Felvetődik azonban a kérdés, hogy a közgazdasági szemléletformálásnak csupán a gazdasági szakképzés keretei között van szerepe, vagy esetleg az alpműveltség részének tekintendő. Valentényi Gáspár egyik szakmódszertani cikkében így ír erről 1932-ben:

„*Régebben azt tartották, hogy a közgazdaságtan csak a felső-kereskedelmi iskola szempontjából 'kenyértudium'; ma végre odajutottunk, hogy mindenki szempontjából igazán az. Elkerülhetetlenül szükséges tehát, hogy minden magyar ifjú ismerje*

³ A lányok gazdasági oktatásának történetéről és helyzetéről részletesebben ír Végess Sándorné az 1907. évi Szabadtanítási Kongresszus naplójában, 305–317.

meg a családi életnek s benne saját magának, szűkebb lakóhelyének (és hazájának), az egyes foglalkozási kategóriák életének közgazdasági keresztmetszetét, hogy ezt az utat megjárva tisztába jöhessen azokkal a jelenségekkel, amelyek az emberiség gazdasági életét szabályozzák” (Valentényi 1932. 201–202. o.).

A közgazdasági szemléletalakítás általánossá tételére vonatkozó intézkedések azonban már jó 10 évvel e cikk megjelenése előtt megtörténtek. Az 1918–1919-es évek feszültségeinek hatására ugyanis az oktatási tárca úgy vélte, a társadalmi-gazdasági alapismereteket az alapműveltség részévé kell tenni. Ettől a társadalmi béke megszilárdulását remélték. Az ezt szabályozó miniszteri rendelet viszont csak a középiskolákra, továbbá a tanítóképzőkre vonatkozott. Ráadásul ez a próbálkozás 1924-re teljesen elsorvadt, az általános képzésbe illesztett közgazdasági oktatás megszűnt. Kádek István szerint ennek egyik oka a személyi feltételek hiánya lehetett (Kádek 2003. 3. o.). A növekvő társadalmi igény hatására azonban a közgazdasági alapismeretek oktatása 1930-tól visszakerült a gimnáziumok tantervébe. Ennek persze nem elhanyagolható ideológiai-politikai célja is volt, hiszen a közgazdasági ismeretek tanításán keresztül igyekeztek meggyőzni a tanulókat a kapitalista viszonyok fenntartásának létjogosultságáról.

Mi a helyzet az alapfokú iskolákban? Jelen van-e a gazdasági ismeretek valamilyen formában történő oktatása, vagy erre csak középfokon van lehetőség?

Egy 1893-as miniszteri jelentésben a következő sorok olvashatók:

„A földművelés és gazdaságra vonatkozó ismereteknek a népiskola útján való terjesztése érdekében az 1892-ik évben is több rendbeli intézkedést tettem. Jutalmakat tűztem ki a gyümölcsfa-oltási versenyeknél résztvevő tanítók számára. Nagy segítségemre volt e tekintetben a földművelésügyi miniszter úr azáltal, hogy az általa kiadott „Gyümölcskertész” című lap tiszta jövedelmét szorgalmas fuiskola-kezelő tanítók között kiosztandó jutalomtárgyakra határozta fordítani” (Eötvös 1893. 14. o.).

Az ügy fontosságát látszik alátámasztani az is, hogy a jutalmazáshoz nem csupán a kormány, hanem például a Magyar Földhitel-intézet is hozzájárult. A falusi alapfokú oktatásban elsősorban mezőgazdasági ismeretek (földművelés, állattenyésztés, kertészet, erdőművelés, szőlészet és borászat) oktatása dominált, a városi iskolában azonban a mezőgazdasági tárgyak mellett vagy helyett kézműves, ipari vagy kereskedelmi oktatásban is részesülhettek a tanulók. A helyzet az első világháborút követő évekig tulajdonképpen változatlan marad.

A felső-kereskedelmi iskolák esetében azonban már a századforduló utáni első években változás figyelhető meg. A túlterheltség miatt ugyanis a kezdetben hároméves képzés négyévéssé alakult át. Szervezeti keretei ezután megszilárdultak, csupán tantervében történtek módosítások. A felső-kereskedelmi iskolák hálózata gyorsan bővül, azonban a trianoni békediktátum miatt a 74 iskolából 34 „elveszik”, viszont az 1920-as évektől újabbak létesülnek. 1928-ban az összesen 50 felső-kereskedelmi iskolában 10 800 diák tanul, és 321 főállású tanár tanít. A főállásuk mellett azonban nagyszámban dolgoznak óraadók is ezekben az intézményekben (Kádek 2003. 2. o.).

Az első világháborút követő években hazánk lakosságának túlnyomó része viszont még mindig csak a törvényben meghatározott 15. életévéig járt elemi iskolába. Éppen ezért volt szükség továbbra is arra, hogy a kötelező népiskola felső tagozata ne csupán az általános irányú képességeket fejlessze, hanem bizonyos szakképzett-

séget is adjon a tanulónak felkészítve őt a rá váró életpálya minél tökéletesebb betöltésére. Itt is érvényesült, hogy mivel hazánk lakossága ekkor elsősorban földművelésből élt, az alsó fokú szakiskolák közül a mezőgazdasági irányultságúaknak volt domináns szerepük. Ilyen továbbképző elemi iskolákat nem csupán a nagyobb településeken, hanem a kisebb iskolák esetében is létre kellett hozni. Somogyi József hazánk közoktatásáról írott könyvében a következőket olvashatjuk:

„Azon kisebb községek, melyek lakossága túlnyomórészt mezőgazdasággal foglalkozik és a 12–15 éves mindkét nembeli tankötelesek száma a 40-et eléri, de a 120-at meg nem haladja, kötelesek az általános irányú továbbképző elemi iskola helyébe gazdasági irányú szervezn.” (Somogyi 1942. 54–58. o.).

Ezek az iskolák három évfolyamosak, a tanév a gazdasági munkáktól függően 8–10 hónapos, az oktatás pedig ingyenes. Az oktatás télen inkább elméleti, nyáron gyakorlati, és lényeges az is, hogy a mezőgazdasági munkák idejére a tanítás vagy szünetel, vagy gyakorlati oktatás folyik, hogy a diákok segíteni tudjanak családjainak. A tananyag három fontos tantárgycsoportból áll: közismereti tárgyak, gazdasági tárgyak, továbbá hit- és erkölcstan. A közismereti tárgyak népies olvasmányok, illetve az alsó elemi iskola földrajzi, történelmi, alkotmánytani és természettudományi ismereteinek felfrissítését, ezek mezőgazdasági irányú kiegészítését, gazdasági fogalmazványok írását, továbbá számtani és mérési műveletek gyakorlását foglalta magába. A tananyag itt már nemeként különböző volt. A fiúk földművelést, gazdasági növénytermesztést, fatermelést, szőlőművelést, állattenyésztést, méhészkedést tanultak természetesen a diákok értelmi fejlettségének és a helyi gazdasági adottságoknak a figyelembe vételével. A lányok esetében a gazdasági tárgyak tananyaga elsősorban konyha- és virágkertészet, gyógynövény és gyümölcsstermelés, baromfitenyésztés, sertéshízlalás, selyemhernyó-tenyésztés, háztartási teendők, csecsemőápolás, szabás, varrás. A gazdasági továbbképző iskolák első szervezetét és tantervét a Vallás- és Közoktatási Minisztérium 1896. évi 60 764. számú rendelete adja meg, melyet az 1902-ben kiadott 66 569-es rendelet újból szabályoz a helyi viszonyok figyelembevételével. A rendeletek az iskolafenntartókat kötelezik arra, hogy megfelelő nagyságú gyakorlóterületről gondoskodjanak. A gyakorlóterület nagysága a település méretétől és a tanulók létszámától függ (600□-öltől egészen 20 katasztrális holdig terjed). A kisebb iskolákban a gazdasági tárgyak oktatását az elemi népiskolai tanítók végzik, akik megfelelő tanfolyamokon szereznek képesítést. A gazdasági tárgyak tanításáért külön díjazás járt. A nagyobb ún. önálló gazdasági népiskolákban már gazdasági szaktanítók (gazdasági akadémiát vagy gazdasági szaktanítóképzőt végzett) tanítják a szaktárgyakat, az iskola háziipari- és háztartási tanfolyamokat és időről-időre kiállításokat is szervez. Az ún. földművesiskolákban, vagy magyar királyi szakiskolákban egyrészt a kisebb birtokosok fiai tanulhattak „okszerű gazdálkodást”, másrészt itt képezték a nagyobb gazdaságok számára az altiszteket. Ennél az iskolatípusnál már megjelenik a tandíj. Az oktatás elsősorban gyakorlati, bár vannak elméleti tárgyak is. A fent említett iskolák mellett még számtalan egyéb speciális igényeket kielégítő mezőgazdasági iskola létezett, mint például a vitézi rend örkenyi gazdaképző iskolája, a téli gazdasági iskola, szőlészeti és borászati szakiskola, erdőszeti szakiskola stb. (Somogyi 1942. 58–64. o.).

A 19. század vége az ipari oktatásban is változásokat hoz. Az 1884. évi XVII. törvénycikkelyben foglalt ipartörvény kötelezi a munkaadókat arra, hogy a tanoncait egész tanoncideje alatt iskolába járassa, illetve a községeket kötelezi, hogy megfelelő létszámú tanonc esetén tanonciskolákat állítsanak fel. A leányok részére külön tanonciskolákat kellett kialakítani. Az iskola három évfolyamos volt, amelyet egy előkészítő és egy továbbképző évfolyammal lehetett kiegészíteni. A tananyag részben közismereti, részben kereskedelmi és iparismereti tárgyakkal állt. Az iparostanonc-iskolák száma az 1937/38-as tanévre elérte a 376-ot, a tanulók létszáma pedig az 56 643-at. Az iparostanonc-iskolák mellett országsszerte működtek kézművesiskolák és ipari továbbképző tanfolyamok, amelyekben szintén helyet kaptak gazdasági irányú tárgyak.

A gazdasági ismeretek oktatásának a felsőfokú, nem gazdasági irányú oktatásban is volt és van létjogosultsága. Navratil Ákos egyetemi tanár 1937-ben a magyar felsőoktatás helyzetéről szóló országos konferencián tartott előadásában olvashatók a következő sorok:

„A közgazdaságtan pedig az a tudomány, mely arra tanít, hogy a társadalom miként gondoskodik léte anyagi feltételeiről. De a társadalmat mi tesszük ki, mi emberek, így a közgazdaságtan tulajdonképpen minket tanít meg élni. Érdemes tehát minden valamirevaló embernek megismerni e tudományok tanításait” (Navratil 1937. 149–150. o.).

Különösen fontosnak tartja ezt Navratil Ákos a jogászok képzésében.

Laky Dezső, aki a közgazdasági és közigazgatási képzés összefüggéseiről beszélt ugyanazon a konferencián, szintén hangsúlyozta, hogy a nem gazdasági irányultságú felsőfokú iskolákban is kell közgazdasági ismereteket tanítani. Előadásában azt is sürgette, hogy a közigazgatásban, főleg a gazdasági posztokon, inkább gazdasági végzettségű, vagy közigazgatási és gazdasági végzettségű egyéneket alkalmazzanak:

„A 273/1920 M. E. sz. rendeletben az 1883: I. tc. 32. §-ában nyert felhatalmazás alapján a m. kir. kormány elrendelte, hogy a közgazdasági ügyekkel foglalkozó minisztériumok központi igazgatásánál, valamint ezeknek a minisztériumoknak kormányzati hatásköre alá tartozó azoknál a hivataloknál, amelyeknél különleges gazdasági szakképzettséget igénylő ügyeket is intéznek ... a fogalmazói szakon olyan egyéneket is lehet alkalmazni, akiknek az 1883. évi I. tc. 3. §-ában megállapított képzettségük ugyan nincs meg, de a budapesti tudományegyetem mellett felállított közgazdaságtudományi karon közgazdaságtudományi vizsgát sikerrel letették” (Laky [1937]. 167–168. o.).

Visszatérve a középfokú közgazdasági szakképzés ügyéhez, meg kell említeni egy a második világháború alatt történt jelentős változást. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter ugyanis ekkor rendelte el a felső-kereskedelmi iskolák kereskedelmi középiskolákká való átszervezését. Ezáltal presztízsében a középfokú kereskedelmi oktatás tovább közeledett a gimnáziumihoz.

4. A gazdasági képzés megítélése a szocializmus időszakában

A második világháborút követő szocialista fordulattal a „Gazdasági és társadalmi ismeretek” tantárgy hosszú időre eltűnik a magyar közoktatás nem közgazdasági

szakképzést folytató iskoláiból és csak az 1989-es rendszerváltás után jelenik meg újra (Kádek [2003] 15. o.). A gazdaságra vonatkozó ismereteket más tárgyak (történelem, technika, politikai gazdaságtan) keretei között, szétszórtan tanították. Ennek során a szocialista gazdasági rendszert idealizálták, a létező egyetlen helyes útnak tüntették fel, míg a kapitalista rendre vonatkozóan a negatívumokat emelték ki, az iskolákban inkább a 19. századi vad kapitalizmus időszakáról, a munkások kizsákmányolásáról tanítottak. Mi lehetett ennek az oka? Véleményem szerint egyrészt a szocialista embernek a rendszer szerint nincs szüksége gazdasági ismeretekre, hiszen a „párt”, mint „gondoskodó atya” úgyis megold helyette minden problémát, másrészt a tudatlan embert könnyebb manipulálni, könnyebben mozgósítható a szocialista rendszer mellett és a kapitalista ellen, ha egyáltalán nem, vagy csak ködös, torz ismeretekkel rendelkezik a kapitalista szellemű gazdasági rendről.

A szakképző iskolákon a „rendszer” több változtatást is végrehajt. Először közgazdasági gimnáziumként, majd 1950-től közgazdasági középiskolaként működnek tovább. 1952-ben ezeket az iskolákat technikumokká, 1966-tól pedig közgazdasági szakközépiskolákká szervezik át. Egy 1973-as rendelet így határozza meg a szakközépiskola célját, rendeltetését:

„... elmélyíti és bővíti az általános iskolában szerzett ismereteket; továbbfejleszti a tanulók műveltségét, szocialista világnézeti, erkölcsi, esztétikai és testi nevelését; szakképesítést ...nyújt és előkészít – elsősorban a szakközépiskola jellegének megfelelő – felsőfokú továbbtanuláshoz” (Tvr., [1973] 24. sz. 4.§.).

Az intézmény továbbra is négy évfolyamos maradt, érettségit adott, tovább fokozódott szakmai specifikáltsága, ugyanakkor az általános műveltség közvetítése háttérbe szorult. A továbbtanulásra kevésbé sikeresen készítette fel, mint a gimnázium, ennek megfelelően presztízse is alacsonyabb volt. A közgazdasági szakközépiskolai oktatást egyébként minden téren a marxista szellemiség hatotta át. A politika tehát nagymértékben befolyásolta az iskolai életet:

„... döntő módon járuljon hozzá a tanulók marxista–leninista világnézetének kialakításához. ... Tegye lehetővé, hogy megértsék és másokkal is megértessék pártunk és a testvéri kommunista és munkáspártok marxista–leninista politikájának lényegét” (A szakközépiskolai nevelés és oktatás terve [1978] 4. oldal).

A szocialista rendszer tehát csak a közgazdasági szakképzésben tette lehetővé a gazdasági ismeretek tanítását önálló tantárgyként, de itt is arra használta, hogy szocialista gazdaság számára megfelelő, jó szakembereket képezzen, akik engedelmesen szolgálják a fennálló rendszert.

5. A rendszerváltást követő időszak

A rendszerváltás fordulatot hozott mind a közgazdasági szakképzésben, mind pedig az általános képzésbe illesztett gazdaságismeret-oktatásban.

1989 után újra felmerült a társadalmi-gazdasági ismeretek valamennyi iskolában történő oktatásának igénye.

„Ez természetesen nem véletlen, hanem törvényszerű. Átalakuló társadalmi viszonyok zavaros közegében a gazdasági tisztánlátás minden bizonnyal segíti az eligazodást. De egyszerűbb oka is van a közgazdasági szemléletformálás jelenkori

reneszánszának: öngondoskodáson alapuló társadalomban, és különösen a mai globalizáltsági és technikai (pénzügytechnikai) viszonyok között a napi egyéni ügyvitel nem lehetséges alapvető gazdasági fogalmak és pénzügyi technikák ismerete nélkül” (Kádek 2003. 16–17. o.).

Kádek István cikkében olvashatunk egy a kilencvenes években végzett felmérés eredményeiről is, amelyekből kiderül, hogy a kamaszkorú gyerekek elvárják az iskolától a gazdasági ismeretek oktatását:

„A gyerekek szakmaválasztásában az dominál, hogy nem akarnak nagyipari körülmények között dolgozni ... Gondolkodásukban azoknak a szakmáknak van nagy vonzerejük, amelyek majd vállalkozóként is űzhetők. A szakképzés akkor vonzó számukra, ha az együtt jár a vállalkozóvá válás lehetőségének biztosításával” (Hideg–Nováky 1998. 214–215. o.).

Megdöbbenő azonban, hogy a szülőknek csak kis hányada (3–7%) tartja a gazdasági-vállalkozói ismeretek tanítását fontosnak. Az oktatási szakértők ezzel szemben a gazdasági ismeretek oktatása mellett foglalnak állást. Számos kísérlet indult a gazdasággal kapcsolatos ismeretek általános képzésbe való beépítésére, ezek azonban egymástól gyakran függetlenül történtek. A gazdaságismeret van, ahol önálló tárgyként, különálló modulként, esetleg más tantárgyba integrálva jelenik meg az 1990-es évektől kezdve.

A közgazdasági szakképzés esetében letisztultabb a kép, ott ugyanis a rendszerváltás után kialakult a szakközépiskola Világbank által támogatott új, három szakaszból álló modellje (1. szakasz: 9–10. osztály, a közismereti tárgyak dominálnak; 2. szakasz: 11–12. osztály, megkezdődik a közgazdasági alapozás, 12. osztály végén érettségi vizsga; 3. szakasz: 13–(14). osztály, konkrét szakmai végzettség megszerzése). Itt a közismereti és a közgazdasági tárgyak mellett kiemelt szerepet kap a szakképzés részévé váló nyelvvoktatás, illetve szakmai nyelvvoktatás is.

Elmondható tehát, hogy a társadalom, a munkapiac, az állam ma már (újra) elvárják az oktatási rendszertől, – legyen az általános képzést vagy szakmai képzést adó – hogy a sikeres életvitelhez nélkülözhetetlen gazdasági ismereteket is közvetítsen a tanulók felé. A gazdasági ismeretek napjainkban nem csupán elméleti ismeretek közvetítését jelentik, hanem annál sokkal többet: „rátermett emberek” képzését. Ez a rátermettség, melynek kialakítását és fejlesztését a szülők, a munkavállalók, sőt maguk a diákok is követelményként fogalmazzák meg az oktatással szemben, számtalan kompetenciát foglal magába és globalizálódó világunkban a sikeresség kulcsát jelenti.

6. Összegzés

Mint láttuk, a gazdasági ismeretek oktatásának szükségességét minden korban elismerték, ennek ellenére hol több, hol kevesebb figyelmet kapott. A célja azonban az elmúl 300 évben változatlan maradt: „megtanítani az embereket (a körülményekhez képest) sikeresen élni”. Azonban a gazdasági képzésnek sokszor volt egy másodlagos (?) funkciója, a fennálló rendszer legitimációja. Ez, legalábbis az általam vizsgált korszakokban folyamatosan jelen van. Fontos ismérv továbbá az is, hogy főleg a gazdasági képzéstől egyfajta gyakorlatorientáltságot várnak el. A gyakorlatorientáltság kritériumai persze korról-korra változnak, hiszen maga a gazdaság, a társadalom, az

oktatási rendszer és a közgazdaságtudomány is változik. Az oktatás-nevelés pedig tudományterülettől függetlenül akkor igazán hatékony, ha folyamatos megújulásra képes, követi az igényváltozásokat és figyelembe veszi a helyi adottságokat.

7. Irodalomjegyzék

1973. évi 24 számú törvényerejű rendelet.
A szakközépiskolai nevelés és oktatás terve – Politikai Gazdaságtan. Országos Pedagógiai Intézet. Budapest, 1978.
- Az 1907. évi Szabadtanítási Kongresszus naplója. Szerkesztette: Vörösváry Ferenc. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs, 1997.
- BAJKÓ MÁTYÁS [1976]: Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a reformkorban. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- EÖTVÖS LÓRÁND [1893]: A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a Közoktatás állapotáról szóló és az Országgyűlés elé terjesztett huszonkettedik jelentése. Magyar Királyi Tud.-Egyetemi Nyomda. Budapest.
- HIDEG ÉVA–NOVÁKY ERZSÉBET [1998]: Szakképzés és jövő. Aula Kiadó. Budapest.
- KÁDEK ISTVÁN [2003]: A gazdasági szemléletformálás és a közgazdasági szakképzés története Magyarországon. In: Emlékkötet – Mihalik István 70 éves. Miskolci Egyetem. Miskolc.
- KAPOSI ZOLTÁN [2002]: Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs.
- LAKI DEZSŐ [1937]: A közgazdasági és közigazgatási képzés. In: Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott országos felsőoktatási kongresszus munkálatai. Közzéteszi: Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Budapest.
- NAVRÁTIL ÁKOS [1937]: A közgazdasági tudományok a jogi oktatásban. In: Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott országos felsőoktatási kongresszus munkálatai. Közzéteszi: Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Budapest.
- SOMOGYI JÓZSEF [1942]: Hazánk közoktatásügye a 2. világháborúig. Eggenberger-Féle Könyvkereskedés. Árpád Nyomda. Budapest.
- SZÉCHENYI ISTVÁN [1984]: Hitel. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest
- VALENTÉNYI GÁSPÁR [1932]: Didaktikai problémák a közgazdaságtan és a jogi ismeretek tárgykörében. Kereskedelmi Szakoktatás, XXXIX. évfolyam. Budapest.
- VÁRI JUDIT [1999]: A gazdasági kultúra átadásáról. EKF. Eger.
- VÍG ALBERT [1932]: Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben különösen 1867 óta. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt. Budapest 1932.
- VINCZE FRIGYES: A középfokú kereskedelmi szakoktatásügy hazánkban és külföldön a 19. század ötvenes éveitől napjainkig. Szepes és Urbányi Nyomda. Budapest 1935.